

КАТЕГОРІЇ «ДУХ» І «ДУХОВНІСТЬ» ЯК ОСНОВОПОЛОЖНІ АСПЕКТИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Ходанич Ю. М.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, Україна

В статті проблемно викладаються позиції щодо визначення сутності явищ «дух» і «духовність» як ключових для розуміння того, в якому руслі слід провадити духовно-інтелектуальне виховання. Автор намагається показати складність трактування категорії «дух» і неможливість його редукації до духовності й вищих проявів діяльності душі.

Ключові слова: дух, духовність, людяність, душа, людське буття.

The article problematically presents positions on defining the essence of the phenomena of «spirit» and «spirituality» as key to understanding the direction in which spiritual and intellectual education should be conducted. The author tries to show the complexity of interpreting the category «spirit» and the impossibility of its reduction to spirituality and higher manifestations of the soul's activity.

Keywords: spirit, spirituality, humanity, soul, human being.

Центровий момент, який є водночас найбільш складним, аби пояснити, в який спосіб можливо взагалі реалізувати на практиці ідею духовно-інтелектуального виховання і навчання, а тим паче в ХХІ ст., наповненому потужними демотиваційними елементами, стосується поняття духу (а далі й духовності) як такого (-их). Не з'ясувавши їх, ми не будемо здатні належно інтегрувати й адаптувати відповідний концепт емпірично, коли безпосередньо буде мати місце прагнення «виховати» молодь, спираючись на духовно-інтелектуальну компоненту. Простіше навіть із вихованням інтелектуальним, оскільки воно зрозуміле, базується переважно на розвитку розумових здібностей, частково ментальності, й зосереджене в цілому на посиленні пізнавальної складової людини.

Досі залишається відкритим питання про те, як зробити близьким для розуміння явища духу й духовності, попри те, що в історії думки висловлювалась незчисленна кількість підходів до їх трактування. При цьому сам оцей факт наявності такої кількості інтерпретацій свідчить про те, що розглядувані проблемні явища залишаються чимось не до кінця поясненим, не до кінця зрозумілим і не до кінця пізнаним. Дух і духовність, скоріше, за межами реальності, аніж в реальності, скоріше трансцендентні явища, аніж іманентні. Тим не менше, в науковій літературі, до прикла-

ду, вітчизняній, їх пов'язують з творчою активністю людини, з творенням культури і деякою прогресивністю діяльності індивіда, його залученістю до формування реальності, більш значимої за видиму і явну. Однак, як мені здається, подібні аспекти тільки дотично стосуються духу і духовності як понять і явищ, виступаючи, радше, результатами їх «проявів», аніж, власне, ними як такими. Наведемо кілька з існуючих трактувань.

Так, в Енциклопедії Сучасної України міститься наступне пояснення поняттю «духовність»: «категорія людського буття, що зумовлює його трансцендуючий та комунікативний характер, виражає здатність людини до творення культури й самотворення... дух як взаємодія мислительно-споглядальних та вольових процесів постійно об'єктивується в артефактах, створюючи світ культури; духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретично-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини» [2, с. 561].

В свою чергу, В. Кудін визначає духовність як «багатство (чи бідність) проявів її творчих можливостей, всієї сукупності її поведінки, способу мислення, дій, культури спілкування з іншими людьми; це також набуті життєва мудрість і знання, загальна культура, яка включає в себе високу моральну чистоту, гуманність поглядів, благородство вчинків, активну підтримку всього того, що сприяє утвердженню в житті добра і справедливості» [4, с. 313–314]. Дослідник також вказує на те, що «розум — основа духовного світу людини», «основа, яка поєднує в собі все переплетення багатств емоцій та почуттів з діяльністю кори головного мозку» [4, с. 310].

С. Кримський трактує духовність як «завжди ціннісне домобудівництво особистості»; «це шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожним» [3, с. 54].

Подані вище пояснення явища духовності досить різняться. Енциклопедичне трактування заслуговує, я переконаний, на більш посилену увагу, оскільки не пояснює його як щось конкретне, в цілому зрозуміле (як це має місце в С. Кримського і В. Кудіна). Разом із тим, трактування енциклопедичне і В. Кудіна об'єднані думкою про те, що дух і духовність «сходяться» в явищі творчості, демонструючи певні сторони творчої активності людини, її внесок у творення світу. Тобто на рівні духу людина стає «співтворцем» Вселеної. Дещо ширше і безпосередньо не пов'язане з творчістю має місце в С. Кримського. Воно передбачає за своїм змістом збереження людиною в собі власної тотожності через кристалізацію внутрішнього буття.

Однак, повторюсь, описані вище мотиви, якікладають в розуміння явищ духу і духовності, скоріше, показують результати активності духу, аніж те, чим вони постають як такі. Дух, переконаний, завжди передба-

чає момент в якійсь мірі непоясненого, неочевидного, незрозумілого, чогось за межами пізнання і за межами реальності. а звідси — щонайменше складно або й узагалі неможливо описати, висловити через слово розглядуване явище. Звідси, отже, дух не може бути зведений до духовності. Остання позначає деякі способи або форми вираження духу, проте не демонструє його в повноті та повноту його смислів.

Духовність це такий собі недо- чи квазідух, тільки поверхнева форма вираження духу, переважно подана на світський (місцями навіть профанний) манер. Це спопуляризований варіант духу. На рівні духовності дух зводиться до діяльності душі, хай навіть в її досконалому вираженні. Однак все ж до душі. в такий спосіб зміщуються акценти: не дух продовжує залишатися вищою потенцією душі, але душа починає відображати реалізацію духу. За своїм родом душа і дух неспівмірні.

Деяке світло на предмет природи духу проливає В. Возняк, спираючись (хоча й не виключно) на гегелівську концепцію. Зафіксуємо ключові моменти інтерпретації розглядуваної категорії в українського філософа.

По-перше, дух являє собою особливий вимір буття людини, «випромінювання, еманация самої суті буття як власне людського»; подібна суть онтологічно передбачає засадову причетність людини до безкінечних смислів «усезагального універсального буття» [1, с. 82].

По-друге, дух представляє діяльність, точніше, щось особливе в діяльності, завдяки чому зберігається міра людяності; така міра «визначена одвічним прагненням людини до Істини, Добра й Краси, які творять абсолютні засади духу» [1, с. 83].

По-третє, дух постає субстанцією людського буття, тобто чиста форма життєдіяльності, що визначена сама собою і «творює саму можливість власне людської дії та її ставлення» [1, с. 84].

По-четверте, дух співмірний людині й водночас неспівмірний із нею; іншими словами, дух щось істотно невід'ємне від людини, але так само щось, що різними способами перевищує людські сили, досвід, навіть сутність. Мислитель продовжує, мовляв, дух є «ніщо», однак «у проміннях якого будь-яке «що» раптом стає видимим, значимим, сутнісно вкоріненим» [1, с. 85].

По-п'яте, дух можливо розуміти й як реальність, проте в означеному сенсі він являє собою ідеальність внутрішніх станів людини, коли крізь них випромінює інакша реальність, інакше буття [1, с. 85].

Дух, виходячи з виявлених у В. Возняка атрибутів, це трансцендентно-іманентний вимір буття людини, завдяки чому вона здатна дотикатися до відвічних ідей, сутностей, перебувати в істині й добрі. Дух є щось, що водночас в мені й поза мною, «місток» між тимчасовістю і вічністю, між динамізмом і статикою. Саме завдяки духу людина досягає вищих щаблів

своєї людськості та людяності. Для духу в людині замало самопізнання, самоформування, розвитку внутрішнього світу. Скоріше, не я рухаюсь до духу чи в дусі, але сам дух показує мені себе, проявляє, запрошуючи в сферу свого перебування. Дух, отже, передусім не рух вперед, але наявність орієнтиру для такого руху. Якщо останній відсутній, самопізнання й інші компоненти самості можуть привести людину не на ту дорогу сповнення, яке вона, можливо, прагнула, однак за відсутності параметрів руху так і не досягла. Трапилось подібне тому, що всі свої сили людина поклала на себе, а не на, власне, дух. Дух, підсумовуючи, забезпечує людині повноту реалізації її існування в світлі дотикання і наближення до вічних, фундаментальних ідей та постулатів як центрального об'єкта її уваги.

Свого роду «викликом» сьогодні стає потреба пояснити, передусім, дух, оскільки від цього безпосередньо залежить аспект духовного (не стільки інтелектуального) виховання молоді. Якщо простіше: виховання, незважаючи на можливу абстрактність цього явища, все ж повинне бути предметним, визначеним, опиратись на конкретну парадигму розуміння. Іншими словами, коли ми стверджуємо, що дух і духовність не є виключно фантазії людської уяви, але щось реально існуюче й значиме для людського буття, слід їх хоч якось дефініювати. Мабуть, це одне з ключових завдань і «місій» філософії в часі, коли настільки спаплюжені й знівельовані розглядувані категорії (явища).

Разом із тим, скоріше, залишаються відкритими (після визначеного мною вище) питання про те, як реалізовувати духовно-інтелектуальне виховання на сучасному етапі розвитку суспільства, а конкретніше, зокрема: що саме слід виховувати в молоді — дух чи духовність?; чи можливо виховувати дух?; до чого звести, власне, дух, якимось чином конкретизувати, аби виховання отримало більш предметний характер?; якщо виховання духу на індивідуальному рівні видається можливим, то чи можливе воно на рівні інституціоналізованому, колективному? Мабуть, відповіді на подібні питання стануть предметом наступних філософських і наукових пошуків автора.

Список використаних джерел

1. Возняк В. Контрапункт душі й духу: спроба тонального розпізнання. Філософська і соціологічна думка. 1993. Вип. 7–8. С. 75–92.
2. Духовність. Енциклопедія Сучасної України. Київ, 2008. Т. 8. Дл–Дя. С. 561.
3. Кримський С. Принципи духовності ХХІ століття. Ранкові роздуми : зб. ст. Київ : Майстерня Білецьких, 2009. С. 52–63.
4. Кудін В. Кордоцентризм і раціоналізм (про основи нашої духовності). Національна культура в сучасній Україні / гол. редкол. І. Ф. Курас. Київ : Асоціація «Україно», 1995. С. 308–322.